

УДК 94(477)(092)

О.П.Решет

Слово про ювіляра (до 60-річчя від дня народження професора О.Є.Лисенка)

У статті розповідається про життя та науково-дослідницьку діяльність завідувача відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки, професора кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Олександра Євгеновича Лисенка.

Ключові слова: *Олександр Євгенович Лисенко, вчений-історик, Друга світова війна, відділ історії України Другої світової війни інституту історії України НАН України, науково-освітній проект, наукова конференція, викладач.*

Олександр Євгенович Лисенко народився в смт. Катеринопіль на Черкащині 27 червня 1955 р. “Шевченків край” (так і місцева районна газета тоді називалася) – щедро обдарований мальовничою природою і просякнутий звитяжною й трагічною історією, незнищеним духом Козаччини й освячений силою Кобзарєвого слова – став середовищем, у якому він зростав. На світанні життєвого шляху, що починався лише за 10 років після закінчення війни, цей зв’язок з природним і культурним кодом краю непомітно формував духовний стрижень, світогляд і навіть моделі поведінки на все наступне життя.

Люди в той час жили скромно, якщо не скрутно. Батьки Олександра – Євген Павлович (працівник культури) та Фросина Захарівна (педагог), – створивши сім’ю, не мали власного житла й знімали кімнатку в будинку родини Ейдельманів на “єврейській” вулиці Шевченка в центрі селища. Взяли кредит і власними силами та за допомогою друзів звели простору й затишну оселю по вул. Ново-Набережній.

У сім’ї всіляко заохочували творчість. Довгими осінніми та зимовими вечорами разом читали, малювали, вишивали, ліпили, грали й співали. Фросина Захарівна мистецьки вишивала, а тому кімнати помешкання прикрашали кілька створених нею картин. Любов до рукоділля прищеплювала дітям. Молодша сестра Сашка, Людмила, стала майстром технологічного в’язання і вишивки, моделювала й виготовляла одяг, який користувався великим попитом, який щедро дарувала всім членам родини і друзям.

Та особлива увага приділялась музиці. З раннього віку діти виступали на концертах. Уперше на сцені Сашко з’явився у 6 років, коли на бубні разом з відомим на Черкащині музикантом і композитором Василем Лихолатом виконав “Українську польку”. Ця людина відіграла помітну роль у формуванні мистецьких смаків та світоглядних орієнтирів хлопця. Зовсім незрячий, він власноруч перетворював звичайні інструменти на електронні (баяни,

гітари) і керував музичними колективами у районних будинку піонерів, будинку культури, великим хором “Сільгосптехніки” (понад 100 виконавців).

Та все ж першим наставником став батько. Євген Павлович терпляче, з року в рік навчав підлітка нотній грамоті й грі на баяні. Нелегка “наука” незрідка супроводжувалася сльозами, але й донині Олександр Євгенович із вдячністю згадує батька, який послідовно проводив свою лінію і, зрештою, досяг мети. Найбільшу втіху отримував, коли син виконував “Полонез” Огінського. Потім ця “наука” ще не раз ставала у нагоді. А в старших класах школи четверо ровесників створили, як тоді казали, ВІА “Слов’яни”, виступали з концертами, писали власні композиції, грали танці в районному Будинку культури.

Ще одним захопленням на все життя став спорт. Займався боксом, легкою атлетикою, взимку – лижами і хокеєм. Та особливо пристрасно ганяв у футбол, з яким нерозлучний і донині.

Та не тільки і не стільки цим займався юнак у шкільну пору. Минули десятки років, а Олександр Євгенович з невимовним теплом згадує той час, талановитих педагогів, дружню атмосферу серед однолітків і каже, що сприймав навчання як щось середнє між цікавою формою дозвілля і змаганням. У ті часи гарно навчатися вважалося престижним, таким собі елементом самоповаги. Особливо подобалися географія і математика (на засіданнях гуртка бралися вирішувати завдання навіть з вищої математики, бо вчитель, Василь Андрійович, був справжнім фанатом своєї справи, і це не могло не передатися учням).

Читацька лихоманка (однаково багато читали й ті, хто добре навчався, і ті, кому художня література заступала все інше) ще тоді зріднила Сашка з бібліотеками: щотижня кількаразово блукав між стелажками, де щоразу відкривав для себе щось нове. Жалкує про одне: в дитинстві мало казок прочитав – дуже вже тоді заохочували читати книги про Леніна, Жовтневу революцію, громадянську війну (за такі книги в бібліотечному формулярі приклеювали сині та червоні прапорці – такий був стимул!).

А от класику ювіляр вважає фундаментом, який з часом дав змогу освоїти складне ремесло історика, відчувати слово і текст, прихований зміст документа, красу стилю і злети інтерпретації. Хіба не школі слід завдячувати, коли у 10-у класі вчителька російської літератури Марина Олександрівна дозволила Олександру провести “пару” для двох випускних класів з теми “Війна і мир” Л. Толстого. Запам’ятав той довгий урок назавжди, адже згодом довелося стояти у ще більших аудиторіях, читаючи лекції студентам багатьох вищих країни.

Та, врешті-решт, перемогла зацікавленість суспільствознавчими науками й історією. Майже кожного уроку буквально закидав запитаннями вчительку Катерину Панасівну, яка вміло підтримувала цей інтерес до минулого. Очевидно, це й вирішило справу на користь історичної освіти.

Однаке, перша спроба вступити до ВНЗ виявилась безуспішною: не вдалося пройти конкурс на історичному факультеті Київського державного універ-

ситету імені Тараса Шевченка. Тому вже влітку 1972 р. пішов працювати: кілька місяців завідувачем колгоспного клубу, а потім – лаборантом фізичного та хімічного кабінетів Єрківської середньої школи.

Наступного року успішно склав вступні іспити і став студентом історико-педагогічного факультету Київського державного педагогічного інституту ім. О.М.Горького. Спочатку було нелегко: сотні сторінок конспектів, довгі ночі “зубрячки” партійних документів, звикання до вимогливих викладачів, розмаїття предметів, щільний режим дня. Та були й свої переваги – тепер щодня після пар студент-початківець поспішав до свого улюбленого місця – Державної історичної бібліотеки, розташованої на території Києво-Печерської лаври. За високими мурами історико-архітектурної перлини годинами студював літературу, а в перервах – насолоджувався чудовими краєвидами і тим врівноваженим ритмом, яким жило це святе місце. Ці години відмірював мелодійний бій, що кожні 15 хвилин лунав із дзвіниці над печерськими пагорбами.

Надвечір з молодечим запалом поспішав на тренування (тричі на тиждень займався спортивною гімнастикою) або на репетицію (грав у ВІА, який зі шкільними друзями створили в університеті імені Тараса Шевченка (вони навчалися “на кібернетиці”). А в погожу днину рано-вранці по неділях їхала група археологів-початківців на розвідку у поля за Києвом. Це нове захоплення подарувало Олександрові чарівний, угаємничений світ археології, нових друзів, а також початки наукової роботи. Вивчав металургію та поховання черняхівських племен, зарубинецькі поселення, їздив на наукову студентську конференцію до Дніпропетровська. Саме біля вечірніх багать в археологічних експедиціях сформувався новий творчий колектив – квартет у складі Віри Нестеренко, Олега Серова, Анатолія Липковського й Олександра Лисенка. Всі четверо грали на гітарах, писали вірші, пісенні рімейки, з якими виступали на інститутських вечірках.

Студентські роки сприяли формуванню пізнавальних інтересів, культурно-освітнього ресурсу юнака, його ціннісних орієнтирів. Водночас цьому періоду він завдячує своїм змузненням. У 1975 р. разом з ретельно відібраними до студентсько-будівельного загону “бійцями” істфаку він вирушив на далеку Чукотку. Свій 20-й день народження зустрів у 10-годинному перельоті на борту ІЛ-18. Оселившись у селищі Егвекінот (Іультинський район Чукотського автономного національного округу), хлопці з України виконували роботи із заливки бетонних опор для електромережі, підлоги у цехах місцевої електростанції, відновлення “коралю” (загону для оленів) та його будов, які згоріли в пожежі. Олександр працював оператором бетонного вузла, а потім укладачем бетонного дорожнього покриття, що з’єднувало селище з електростанцією (довелося 600 м тягти важку гідрорейку з напарником, буквально проповзти на колінах весь цей шлях, аби довести поверхню бетонного вузла до належного стану). Інколи за день хлопці перекидали по кілька тонн цементу і поверталися додому з плямами цієї речовини, що на місяці в’їлася в шкіру

обличчя і рук. А вечорами ще й грав на першість району за місцеву футбольну команду.

Наступного року будзайн “Славутич”, комісаром якого призначили Олександра Лисенка, працював на півострові Ямал. Мандрівка потягом через півкраїни, переліт на гелікоптері, неозорі краєвиди тундри з величезними стадами оленів, північне сьйво, яке на Півночі вважається звичайним природним явищем збагатили новими враженнями. Але й тут студенти з України не обмежувалися однією роботою: влаштовували концерти для місцевого населення, спортивні змагання. Там, на Крайній Півночі, хлопці опановували різні професії – штукатурів, теслярів, бетонників, що потім не одному знадобилося в житті. Там вони мужніли, ставали справжніми чоловіками: дисциплінованими, відповідальними за доручену справу, розпорядливими. Адже бачили результати своєї нелегкої праці – зведені будівлі, шляхи, опори, фундаменти, майданчики, впорядковані приміщення, – чули вдячні слова місцевого керівництва, а ще – непогано заробляли, що було далеко не другорядним для скромного студентського бюджету.

На старших курсах Олександр цілковито заглибився у навчальний процес. Підготовка до семінарів, курсової роботи поглинала практично весь вільний час і лише на канікулах можна було відвідати батьків, поспілкуватися з друзями, почитати художню літературу.

Отримавши диплом з відзнакою, а також рекомендацію для вступу до аспірантури, він вирішив спочатку набратися практичного досвіду. Був зарахований до штату Гірської середньої школи (Бориспільський район Київської області) учителем історії та суспільнознавства, став класним керівником у 8-А, а вже через рік – організатором позакласної та позашкільної виховної роботи. 7 років роботи в школі стали першим шаблем в освоєнні складної, але цікавої педагогічної професії, виробленні навичок спілкування з людьми, набуття лекторської майстерності.

У роботі з дітьми стали принагідними заняття музикою й спортом, оскільки доводилося писати сценарії вечорів, готувати концертні програми, фестивалі, спортивні змагання, турпоходи, олімпіади, акомпонувати вчителям і учням, вести краєзнавчу роботу. Учнівська юнь захоплено сприймала нові ідеї, брала активну участь у громадському житті села і району. Коли з’явився задум створити шкільний музей історії Другої світової війни, старшокласники й молоді вчителі енергійно взялися за пошуки матеріалів, документів, реліквій. Напередодні відкриття музейної кімнати вчителі всю ніч доводили експозицію до належного вигляду, а вранці 9 травня 1984 р. місцеві ветерани війни першими оглянули її.

Працюючи в школі, О.Лисенко вступив до аспірантури КДПІ імені Олексія Горького, де навчався без відриву від виробництва, й відразу розпочав роботу над кандидатською дисертацією під керівництвом свого колишнього викладача і декана – доцента І.Ганжі. Саме в той час молодий науковець ближче познайомився з О.Реєнтом, який вже працював у Інституті історії АН УРСР та допоміг

у виборі теми дослідження, давав корисні поради, сприяв розміщенню перших публікацій і фактично став другим наставником. Аби мати більше часу для опрацювання архівних документів та літератури, перейшов на роботу до Київського державного музичного училища ім. Р.Глієра, де викладав дисципліни суспільствознавчого циклу.

Коли дисертація виявилася практично готовою, О.Лисенко подав документи на конкурсне заміщення наукової посади в Інституті історії АН УРСР. Успішно здолавши конкурсний відбір, потрапив до відділу історії Великої Вітчизняної війни, хоча дисертацію писав з іншої проблематики. У травні 1992 р. цей проект під назвою “Роль робітничого класу у створенні та зміцненні органів радянської влади в Україні 1919–1920 рр.” був захищений у спеціалізованій раді Одеського державного університету ім. Іллі Мечникова. Почалося сходження шаблями наукового пізнання. Нове тематичне поле захопило молодого вченого своїми неосяжними масштабами, складністю та внутрішньою суперечливістю, неодномірністю суспільного звучання. Олександр Євгенович часто повторює, що саме під час засідань відділу, на яких обговорювалися тексти праць співробітників, він почав усвідомлювати всю глибину історії війни і завдяки цьому вчився писати. Велику роль у його становленні як науковця відіграв завідувач відділу, доктор історичних наук, професор М.Коваль. Досвідчений вчений, мудрий наставник, Михайло Васильович терпляче передавав своє відчуття минулого, таємниці професії дослідника. О.Лисенко завдячує і своїм колегам – О.Буцько, Т.Вронській, В.Клюкову, В.Гриневичу, Л.Кондратенко, І.Муковському, Н.Руденко, Л.Хойнацькій, які не лише приязно прийняли його у своєму колективі, а й підтримкою та порадами давали змогу освоїтися в новому статусі.

Початок 90-х років ХХ ст. ознаменувався руйнуванням радянських ідеологізованих історичних схем і догматів, розтаємниченням архівних фондів, пошуком нових методологічних орієнтирів. Вчені суверенної України намагалися обґрунтувати україноцентричні підходи до осмислення складних проблем нашого минулого. Тематичне поле Другої світової війни на довгі роки перетворилося на своєрідну зону протистояння апологетів її радянської версії і тими, хто шукав нові проєкції та інтерпретації. Наукові конференції 90-х років стали справжнім “полем бою”, на якому представники “лівих” партій та ветеранської організації просто-таки цькували тих, хто наважувався піддавати сумніву неосталінську версію війни, звільнитися від нав’язаних пут ідеологічно “правильної” лінії радянсько-комуністичного штибу.

Однак керівництво Інституту історії України твердо відстоювало власний методологічний курс. Це підкреслювала й зміна назви відділу з “Історії Великої Вітчизняної війни” на “Історії України періоду Другої світової війни”. Його очільник – д.і.н., професор М.Коваль, у циклі своїх праць сформулював нові підходи й методологічні орієнтири в студіюванні проблематики, і співробітники відділу включились у процес переосмислення історичного полотна та його очищення від апологетичних і глорифікаційних нашарувань. О.Лисенко в цей

час активно працював у редколегії завершального тому унікального загально-українського проекту “Книга Пам’яті України” – “Безсмертя”. “Пробним каменем” цієї узагальнюючої праці стала монографія, підготовлена О.Лисенком спільно з д.і.н. І.Т.Муковським – “Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни” (1997 р.), в якій уперше у вітчизняній історіографії простежується український військовий чинник у війні, внесок військовослужбовців українського походження, які мешкали в різних країнах, у перемогу над нацизмом і фашизмом, досліджуються проблеми воєнної колаборації, мобілізаційні акції, військові втрати тощо.

У цей час молодий науковець захоплюється ще однією темою, що на тривалий час стала об’єктом його наполегливих пошукових зусиль – історією релігії й церкви. У монографії “Християнство і українська національна ідея” (1997 р.) О.Лисенком разом з О.Рєєнтом розглянули своєрідні точки пересічення християнського вчення з ідеологічними засадами українського національно-визвольного руху упродовж кількох останніх століть.

Наступним кроком стала підготовка індивідуальної монографії “Релігійне життя на Україні. 1943–1946 рр.” (1998 р.), у якій на оригінальній джерельній базі здійснено реконструкцію складної картини співіснування релігійних інституцій з більшовицьким і нацистським режимами в Україні, політику радянської держави щодо Православної, Греко-католицької та Римо-Католицької церков, процедури перетворення Православної церкви на “державну” та ліквідації УГКЦ.

Надзвичайно цікавою виявилась робота над плановою працею “Українські громади зарубіжжя в роки Другої світової війни: акції допомоги народу України” (1997 р.), написаною у співдружності з к.і.н. Т.Вронською. Невелика за обсягом монографія насичена матеріалами з архівосховищ, з якими до того вітчизняні дослідники ще не працювали.

Наукову зрілість О.Лисенка новою мірою продемонстрував захист ним докторської дисертації “Релігійне життя в Україні в період Другої світової війни”, що відбувся в спеціалізованій Вченій раді Інституту історії України НАНУ (грудень 1999 р.).

Продовжувалося й кар’єрне зростання науковця: від молодшого наукового співробітника у 1990 р. до наукового (1992 р.) і старшого наукового співробітника (1995 р.). Після відходу в кращі світи М.Ковалю Олександром Євгеновичу доручили очолити відділ, у якому відбулося його наукове становлення.

То були непрості часи. Якщо в середині 90-х дошкуляли кризові економічні явища (у ті роки Олександр Євгенович, батько трьох дітей, підробляв по вихідних та під час відпустки на будівництві – ось де згодилися будзагонівські навички), то на рубежі тисячоліть все ще доводилося долати впертий спротив ліво-радикальної частини політикуму та суспільства, яка всіляко намагалася втримати історичну науку в “прокрустовому ложі” комуністично-консервативних уявлень про її роль та місце в державі.

Однак уже ніщо не могло зупинити процес формування “національного”

метанаративу. У цей час О.Лисенко багато працює в царині українського національно-визвольного руху воєнної доби, публікує кілька матеріалів з цієї тематики, у тому числі один з розділів історичних нарисів “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія”, що стало своєрідним підсумком багаторічних зусиль робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА, членом якої він був. До речі, саме Олександр Євгенович (за відсутності очільника цієї групи С.Кульчицького) доповідав “Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА” на засіданні Урядової комісії восени 2009 р.

Національний історіографічний процес, як і в попередні роки, значною мірою визначався дослідницькими проектами, ініційованими Інститутом історії України НАНУ. Самобутність і самовідданість ювіляра переконливо засвідчили такі колективні праці як “Політичний терор і тероризм в Україні. ХХ–ХІХ ст. Історичні нариси” (2002 р.), 3-томник “Україна і Росія в історичній ретроспективі” (2004 р.), “Україна: хроніка ХХ століття: Довідкове видання. Роки 1944–1945” (2005 р.), 2-томник “Історія українського селянства” (2006 р.), 5-томник “Історія державної служби в Україні” (2009 р.), “Україна: хронологія розвитку” (2011 р.), “Ілюстрована історія Києва” (2012 р.), для яких О.Лисенко готував відповідні тематичні розділи та підрозділи. Багато зусиль потребувала й підготовка “Енциклопедії історії України”, членом редколегії якої та автором багатьох статей він став.

Багато працюючи в архівних установах України і близького зарубіжжя, О.Лисенко брав участь у підготовці кількох археографічних видань. Широкий читацький загал з захопленням сприйняв появу науково-документального видання “Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб” (2003), присвячене 60-річчю визволення столиці України від нацистських загарбників. Ідея цього проекту з’явилась у Т.Вронської та О.Лисенка, коли вони опрацьовували документи з фондів Галузевого держархіву Служби безпеки України. Невдовзі колектив виконавців поповнили А.Кентій, С.Кокін та Г.Смирнов, силами яких було підготовлено до друку 129 документів, що вийшли з надр НКДБ та НКВС, а також розлогий історичний нарис.

У 2009 р. вийшло друком чергове археографічне видання спеціальної серії з історії українського самостійницького руху – “ОУН і УПА в 1944 році. Документи” (у 2-х частинах), а в 2015 р. – “ОУН і УПА в 1945 році. Документи” (у 2-х частинах), для яких О.Лисенко написав великі вступні статті.

Значний сегмент науково-організаційної роботи О.Лисенка пов’язаний з міжнародними контактами. Він виступав з доповідями і брав участь у дискусіях на міжнародних конференціях у Парижі, Варшаві, Торуні, Берліні, Москві, Мінську, Бресті, представляв Україну на науковому форумі під егідою ЮНЕСКО з нагоди 65-ої річниці завершення Другої світової війни.

У 2008 р. українські вчені підготували російськомовне видання “История Украины”, що призначалося для розповсюдження у Російській Федерації (тут перу О.Лисенка належить розділ, присвячений подіям воєнної доби 1939–

1945 рр.). У рамках українсько-російської комісії істориків було досягнуто домовленості про виконання науково-документального проекту “1941 рік: країна в огні”, в якому були задіяні також науковці Білорусі. Його особливістю стало те, що в першому томі кожна сторона – учасники проекту вміщувала свій нарис про події (в Україні, Російській Федерації, Білорусі), а в другому – добірку документів, що їх ілюстрували. Авторський колектив української сторони очолив О.Лисенко. Поява 2-томника мала широкий міжнародний резонанс, однак продовження спільної роботи над наступними томами серії призупинилися через відомі події в Криму та на Сході України.

Відділ історії України періоду Другої світової війни співпрацює з багатьма державами й неурядовими установами, навчальними закладами, ветеранськими об'єднаннями, організаціями, що займаються увічненням пам'яті про жертви нацизму і фашизму. Традиційно насиченими і креативними є контакти з провідною музейною установою країни цього профілю – Меморіальним комплексом “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”. Як науковий консультант, а потім – провідний науковий співробітник (за сумісництвом) О.Лисенко здійснює наукову експертизу оновлення головної експозиції, виставково-реліквійних виставок, документів, що готуються співробітниками музею для державних органів і громадських об'єднань.

Під спільним грифом МК НМІВВВ та Інституту історії України НАНУ започатковано унікальну серію науково-документальних видань, об'єднаних гаслом: “Дослідження, документи, свідчення” (автор ідеї – заступник директора музею з наукових питань Л.Легасова). У 5 книгах серії, що побачили світ від 2011 р. до 2014 р., – калейдоскоп подій воєнної доби, які інтерпретуються через авторські публікації та спираються на фондові колекції Меморіального комплексу.

На його базі науковці музею та Інституту провели кілька представницьких міжнародних конференцій присвячених воєнній історії України, підготували низку цікавих видань і матеріалів, зокрема книгу-каталог виставки “Світової війни мовою плаката” (2009).

Як активний учасник діяльності громадського комітету “Бабин Яр”, О.Лисенко підтримав ініціативу одного з його очільників В.Нахмановича про започаткування серії конференцій під назвою “Друга світова війна і доля народів України”, за матеріалами яких видавалися збірники статей. Члени й актив комітету вживали заходів проти намірів деяких державних і неурядових організацій вести забудову на території заповідника “Бабин Яр”, брали участь у розробці та обговоренні проекту концепції його функціонування і розвитку, ведуть підготовку документальної серії “Бабин Яр: человек, власть, история”.

Відділ, який очолює Олександр Євгенович, тісно контактує з багатьма колективами ВНЗ України. Впродовж останнього десятиліття він працював головою ДЕКу в Національному університеті імені Тараса Шевченка (м.Київ), ДНЗ “Переяславський державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, Прикарпатському національному університеті імені Василя Сте-

фаника. Саме в останньому під час наукового семінару за участю О.Реєнта (заступника директора Інституту історії України НАНУ) О.Лисенка, М.Крутяка (директора Інституту історії, політології та міжнародних відносин ПНУ), В.Марчука (зав. кафедри політології НПУ імені Михайла Драгоманова), О.Марушенка (зав. кафедри історіографії та джерелознавства ПНУ) та інших народилась ідея всеукраїнського науково-освітнього проекту “Україна Соборна”. Палко підтримана тодішнім ректором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника академіком НАПН В.Кононенком, вона знайшла втілення в низці заходів, що завершилися велелюдним науково-громадським форумом та виданням збірника статей. Вирішено було продовжити проведення таких конференцій в інших ВНЗ країни. Після цього були плідні дискусії під час таких форумів у Переяславському державному педуніверситеті та Черкаському національному університеті. У процесі реалізації передбачених проектом акцій здійснювався активний обмін досвідом науково-педагогічної роботи, експертиза дисертацій та монографічних досліджень, народжувалися нові ідеї.

Зокрема, в Прикарпатському національному університеті було розпочато роботу над кількатомним документальним виданням “Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали”, серед авторів, упорядників і членів редакційної ради значиться й прізвище О.Лисенка.

Нині в стадії підготовки до друку перебувають колективні монографії “Стратегічні та фронтові операції на території України у 1943–1944 рр.” та “Локальні війни: минуле і сучасність”, одним з авторів яких є О.Лисенко.

Традиційними стали тематичні наукові конференції “Україна в добу окупації 1941–1944”, які з ініціативи докторів історичних наук В.Стецькевича, Валерія та Валентини Шайканів спільно організовують і проводять Інститут історії України НАНУ, Криворізький технічний університет, Криворізький економічний інститут, КНЕУ, Криворізький державний педагогічний університет.

У своєму щільному графіку вчений завжди знаходить час для викладацької роботи, спілкування з учнями і вчителями середніх шкіл, студентами і викладачами вишів. Упродовж кількох років він читав спецкурс “Актуальні проблеми історії Другої світової війни” для студентів історичного факультету Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Останнім часом в Національному університеті “Острозька академія” читає для магістрів спецкурс “Історична пам’ять і формування української політичної нації”, а в Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка – спецкурс “Усна історія: теорія і практика”. У Переяслав-Хмельницькому державному педуніверситеті – курс “Правознавство” та “Україна в європейській історії ХХ–ХХІ ст.”, Національній академії Служби безпеки України – курс “Історія України”, керує курсовими проектами студентів, дисертаційними дослідженнями аспірантів.

Від 2009 до 2013 р. О.Лисенко був членом Міжнародної Освенцимської Ради від України при Міністерстві культури Польщі, що опікується функціону-

ванням музейних установ, діяльність яких спрямована на увічнення пам'яті про жертв нацистського геноциду і Голокосту. Одночасно в Україні група дослідників з Інституту історії України, Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, які увійшли до спеціальної робочої групи, створеної урядом при Міністерстві культури України за підтримки тодішнього Державної архівної служби України О. Удода, розгорнули пошук і систематизацію документів та реліквій для створення експозиції України в музеї “Концтабір Аушвіц – Біркенау” (м. Освенцим, Польща). Однак уряд не надав ніякої фінансової й матеріальної підтримки робочої групі, не скликав жодного її засідання, що унеможливило реалізацію цього проекту, узгодженого президентами України та Польщі у 2008 р. Нині ентузіасти намагаються реанімувати його, аби засвідчити перед численними відвідувачами музею “українську” сторінку цієї трагедії.

Як член Правління Спілки краєзнавців України, Олександр Євгенович багато часу приділяє краєзнавчій роботі, підготовці наукових конференцій, просвітницьких акцій та видавничих проектів, консультує краєзнавців Київщини, Черкащини, Прикарпаття, Волині, Поділля та інших регіонів. О. Лисенко часто публікується в періодичних виданнях, виступає на радіо і телебаченні, є членом Національної спілки журналістів України. Та все ж головним залишається дослідницький вектор та керівництво відділом, на який, окрім суто наукових, покладається і низка інших завдань: підготовка та експертиза документів державних органів відповідей на звернення неурядових організацій та окремих громадян, консультування документальних кіно- і телепроектів, контакти із засобами масової інформації, популяризація знань про Другу світову війну, участь у заходах, присвячених увічненню пам'яті про учасників та жертв воєнного лихоліття тощо.

Своєрідним підсумком 20-річного історіографічного процесу в умовах державного суверенітету України, відсутності партійного контролю, свободи творчого пошуку став вихід фундаментального 2-томного видання “Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.”, відповідальним редактором якого став О. Лисенко. До складу авторського колективу увійшли практично всі провідні вітчизняні фахівці з цієї проблематики, що дало змогу реконструювати не тільки визначальні тенденції воєнно-політичних, економічних, соціальних, культурно-освітніх, морально-психологічних явищ тих буремних років, а й окреслити вектори історієписання у цій ніші, розглянути історіософські проблеми воєнно-історичних студій в сучасній Українській державі. На книжковій виставці в Одесі 2012 р. ця колективна монографія відзначена дипломом 1-го ступеня. Нині фахівці відділу та їхні колеги завершують роботу над 3-м томом видання, що містить чи не найбільшу за останній час підбірку документів, присвячених подіям 1939–1945 рр. на українських землях.

Завдяки наполегливості Олександра Євгеновича у 2010 р. започаткована й далі наповнюється напрямками з актуальної проблематики серія “Україна. Друга світова війна. 1939–1945 рр.”, що виходить друком в Інституті історії України.

Серед останніх здобутків відділу – праця Т.Вронської та О.Лисенка “Тюремний мартиролог окупаційного режиму: написи на стінах нацистських казематів” та ще одне науково-документальне видання – “Київ: війна, влада, суспільство. 1939–1945 рр. (За документами радянських спецслужб та нацистської окупаційної адміністрації)” (2014), які відразу стали бестселерами. Однак автори та упорядники цих непересічних праць прагнуть, аби їхні історичні розвідки не просто стали історіографічним фактом, а спонукали дослідників до продовження пошуків, реконструкції життєвих доль і повернення з здобуття тих, у кого війна забрала не лише надію, а й саме право на життя.

Напевно, поряд з авторською найбільше часу вченого потребує редакторська робота. Олександр Євгенович редагує численні монографії та збірники статей і документів, відділівський журнал “Сторінки воєнної історії України”, електронне наукове видання “Військово-історичний меридіан”, є активним членом редакційних колегій низки авторитетних у науковому світі періодичних таблоїдів “Українського історичного журналу”, “Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки”, “Краєзнавство” та інших.

Упродовж кількох каденцій О.Лисенко був членом експертної ради ВАК (ДАК) України з історичних дисциплін, сприяючи атестації вітчизняних і зарубіжних наукових кадрів. Він працював і продовжує працювати у складі спеціалізованих Вчених рад – Інституту історії України НАНУ, Національного університету оборони України, Черкаського національного університету, часто виступає офіційним опонентом під час захисту кандидатських і докторських дисертацій.

До головних здобутків вченого належить формування власної наукової школи, основу якої становить соціальний вимір історії Другої світової війни. Під керівництвом О.Лисенка підготовлено й успішно захищено 13 докторських дисертацій і 20 кандидатських дисертацій, більшість яких виконана в річичі соціальної історії. Методологічні напрацювання Олександра Євгеновича слугують надійними орієнтирами й концептуальними “путівниками” для представників цієї наукової школи, кількість яких постійно зростає. Серед його послідовників – як молоді, перспективні дослідники, так і маститі історики, які нині очолюють наукові й освітні підрозділи, виступають промоутерами нових дослідницьких і просвітницьких програм, реалізують цікаві міжнародні проекти.

Наукова й громадська діяльність О.Лисенка дістала визнання з боку суспільства і держави. За дослідження історії Києва та активну громадську діяльність одержав подяку міського голови. У 1998 р. Президія НАН України за цикл праць “Особа в історії України” присудила йому премію імені Миколи Костомарова. У 2003 р. вчений нагороджений знаком “Відмінник освіти України”. У 2005 р. йому присвоєно вчене звання професора, у 2006 р. – почесне звання “Заслужений діяч науки і техніки”. Нагороджений Почесними грамотами Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України (2006 р.), орденом “За заслуги” 3-го ступеня (2011 р.), орденами Української Православної Церкви.

Нагороджений Дипломом та пам'ятним нагрудним знаком Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (2015 р.).

Олександр Євгенович одружений, разом з дружиною Аллою Федорівною виховав трьох дітей – Ларису, Марію та Валентина, а нині виховує онука. Саме в родині він черпає сили і натхнення для щоденної праці та подолання життєвих випробувань і викликів. Свій ювілей він зустрічає у розквіті своїх творчих сил і енергії, сповнений новими науковими проектами і планами.

Oleksander Reent

**Word of the hero of the day
(on the 60th anniversary of professor O.Lysenko)**

The article tells about the life and research and development department head of Ukraine's history during the Second world war, the Institute of history of Ukraine, doctor of historical sciences, professor, honored worker of science and technology, professor of world history Kamenetz-Podolsk National University of Ivan Ohienko about Oleksander Lysenko.

А.П.Реент

**Слово о юбиляре
(к 60-летию со дня рождения профессора А.Е.Лысенко)**

В статье рассказывается о жизни и научно-исследовательской деятельности заведующего отделом истории Украины периода Второй мировой войны Института истории Украины НАН Украины, доктора исторических наук, профессора, заслуженного деятеля науки и техники, профессора кафедры всемирной истории Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко Александра Евгениевича Лысенко.

Одержано 15 червня 2015 року